

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Jiří Chvátal

Spása nekřesťanů z pohledu katolické církve

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Jan Houkal, Th.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6.4.2018

Jiří Chvátal

Bibliografická citace

Spása nekřesťanů z pohledu katolické církve: Bakalářská práce / CHVÁTAL Jiří; vedoucí práce: ThLic. Jan Houkal, Th.D. -- Praha, 2018. -- 47 s.

Anotace

Tato práce se chce věnovat otázce spásy nekřesťanů. Jejím cílem je pokusit se načrtnout přehled učení katolické církve v dané otázce a představit rozdílné postoje tří vybraných teologů 20. století.

První část práce představí vývoj nauky církve a teologické tradice od biblických dob až do IIVC. Shrne nauku IIVC a současného magisteria. V druhé části se bude věnovat pojetí dané problematiky u tří moderních teologů (Karl Rahner, Hans Urs von Balthasar, Hans Küng) na základě obsahů některých jejich prací. V třetí části se pokusí zkonfrontovat postoje těchto jednotlivých autorů navzájem a ve vztahu k nauce magisteria.

Klíčová slova

Spása, Rahner, Balthasar, Küng, nekřesťané, katolická církev.

Abstract

Salvation of non-Christians from the perspective of the Catholic Church.

This work aims to address the question of the salvation of non-Christians. It's aim is to attempt to outline an overview of the teaching of the Catholic Church on the subject and to present the different attitudes of three selected theologians of the 20th century. The first part of the thesis will present the development of the doctrine of the Church and the theological tradition from biblical times to IICC. It summarizes the doctrine of the IIVC and the current Magisterium. In the second part, he will deal with the problem of three modern theologians (Karl Rahner, Hans Urs von Balthasar, Hans Küng) based on some of their work. In the third part, he contrasts the attitudes of these authors to each other and to the Magisterium.

Keywords

Salvation, Rahner, Balhasar, Küng, non-Christians, Catholic Church.

Počet znaků (včetně mezer): 75243

Poděkování

Děkuji nejprve svému vedoucímu práce, otci Janu Houkalovi, za trpělivost při posuzování různých verzí textů a vůbec za vedení, které bylo inspirací při procházení různých zdrojů a usměrnilo práci do konečného tvaru. Dále pak své manželce Ladě, která mi byla po celou dobu oporou.

Obsah

Úvod	7
1. Historická část	9
1.1. Vymezení pojmů	9
1.2. Problematika v dějinách církve	14
1.3. Problematika v dokumentech II. vatikánského koncilu a (současného) magisteria	22
2. Nástin pojetí spásy v dílech autorů.....	31
2.1. Karl Rahner	31
2.2. Hans Urs Von Balthasar	33
2.3. Hans Küng.....	35
3. Konfrontace jednotlivých názorů	37
3.1. Jednotlivých autorů mezi sebou	37
3.2. Ve vztahu k současnému učení magisteria.....	38
Závěr.....	40
Seznam použitých zkratk.....	42
Seznam literatury.....	43

Úvod

Otázka spásy nekřesťanů je v dnešním pluralisticky zaměřeném světě nesporně frekventovaná a zároveň z teologického pohledu i zajímavá. Z hlediska katolické církve je rozhodně i důležitá. Vzhledem k tomu, že společnost je v současnosti stále více globalizovaná, pak je toto téma i zásadní. A to jak z důvodu ujasnění si postoje k mimokřesťanským náboženstvím, tak i z hlediska uspořádání interních postojů uvnitř samotné církve. V neposlední řadě také se zřetelem k tvorbě postavení církve v současném světě. Původní účel obdobných diskuzí, byl dříve zaměřen spíše na opozici vůči ateismu. Dnes se však ukazuje, že je nutno vést dialog ve valné většině s jinými náboženskými směry.

Toto téma jsem si vybral z důvodu vlastního zájmu o tuto oblast. Každý křesťan si dříve nebo později musí v dnešním propojeném světě konfrontovat svoje názory s jinou formou náboženství nebo životních principů. To pak nutně vede k zamyšlení a hodnocení vlastního názoru z hlediska správnosti a pevnosti vlastních rozhodnutí.

Jedná se tedy o aktuální téma, práce by pak měla být alespoň malým příspěvkem k určení křesťanské identity jednotlivce a mohla by mu pomoci v orientaci v daném tématu.

Obsahem práce by tedy mělo být alespoň stručné shrnutí přehledu vývoje nauky církve v tomto směru, od biblických dob až do Druhého vatikánského koncilu. Věnovat se budeme tomu, co k teologii spásy přináší Druhý vatikánský koncil a současné magisterium. V další části práce se pak budeme zabývat pohledem na toto téma u tří moderních teologů, Karla Rahnera, Hanse Urs von Balthasara a Hanse Künga, na základě některých jejich prací. Na závěr se pak pokusíme konfrontovat postoje těchto jednotlivých autorů mezi sebou a vztáhnout je k nauce magisteria.

Otázka spásy je nedílně spojena i s tématem milosti a predestinace. Obdobně se lze v této souvislosti zabývat i dalšími tématy teologie, jako je vlastní existence Boha, jeho trinitární povaha a hlavně neoddělitelná oblast christologie.¹ To však není úkolem této práce, která se věnuje pouze pohledu na spásu jako takovou. Pokud bude nutno některé související pojmy vysvětlit, bude tak samozřejmě v možných mezích učiněno, případně odkázáno na příslušnou literaturu.

Při shromažďování podkladů jsem využil dostupnou literaturu, vydanou převážně v češtině. A to jak díla výše uvedených autorů, tak samozřejmě i další literaturu

¹ K tématu poměru soteriologie a christologie viz. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010. Kap. V.1.

vztahující se k tématu, tak aby bylo možno získat určitý přehled o dané problematice a názorech jednotlivých autorů. Pro práci s biblickým textem a také pro citace uvedené v textu byl použit český ekumenický překlad. Zde nutno konstatovat, že převážná a rozsáhlá část děl uvedených teologů je dostupná pouze v cizojazyčné verzi. To samozřejmě představuje obtížnou část práce, nicméně zde právě v rozličnosti a množství různých zdrojů základních i sekundárních, lze nejlépe najít srovnání jednotlivých přístupů.

1. Historická část

1.1. Vymezení pojmů

1.1.1 Spása

Obecně řečeno, spása je dar Boží milosti, kde člověk touto milostí obdařený má podíl na společenství s Bohem a také život věčný. Z křesťanského hlediska pak nutno znovu zdůraznit, že toto společenství existuje a je platné již za života člověka, tedy ne až po jeho smrti. Odhlédneme-li tedy od ostatních aspektů víry, v tomto smyslu nekřesťané dosáhnou spásy chápané jako plné společenství s Bohem až po smrti. Hovoříme-li tedy zde o pojmu spása, je třeba mít na mysli, že se jedná o věčnou spásu. Tedy spásu, znamenající věčný život.

Spásu v různých podobách slibuje většina náboženských směrů, ať už jako osvobození od něčeho negativního,² nebo příslib „nebe“, „ráje“ a podobně.

Pojem spásy dle Nového zákona je „uskutečnění všech lidských tužeb po pravdě a životě, svobodě a lásce v Bohu...Spása tudíž není stavem lidské existence, který by se od Boha lišil.“ Spása také „označuje osobní vztah mezi Bohem a lidmi“.³ Z křesťanského hlediska pak prostředníkem této spásy je Ježíš Kristus.⁴ A to jediným. Zda a jak je platné toto prostřednictví pro všechny lidi, tedy i ty, kteří nejsou pokřtěni nebo nevěří v Krista, je otázkou.

Slovník katolické dogmatiky⁵ zdůrazňuje zvláštní význam křtu (včetně touhy po křtu) pro spásu, která pochází z Boží milosti. Tato milost je ale i mimo církve, tedy je možnost spásy i pro „nevinné ateisty“ a příslušníky jiných náboženství, kteří Krista neznají.⁶ Spása pak znamená nepřítomnost nenávisti, zoufalství, atd. a je dovršením touhy po uvědomění si pravdy a dobra ve svobodě a lásce. Zároveň splnění transcendentální závislosti duchovně osobního tvora přítomností Boha v člověku, jako původci a cíli dobra. Spása se ovšem dá zakoušet i zde na zemi, a to ve vztazích, v nichž

² Pojetí spásy jako osvobození od zla viz. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Kap. V.4.

³ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium a pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. s. 378.

⁴ Čím je Ježíš Kristus jako prostředník spásy, dary spásy, odkazy na biblická místa viz. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium a pastorači*. Kap.IV.

⁵ BEINERT, Wolfgang. (editor). *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.

⁶ MÜLLER, G. L. „Spása“ v BEINERT, Wolfgang. (ed.) *Slovník katolické dogmatiky*.

člověk žije. Jakkoliv ale člověk, nebo církev působí na tento svět v prospěšném smyslu, podmínky se nikdy nezmění na „ráj na zemi“.⁷

Protože se níže budeme v práci zabývat dílem Karla Rahnera, použijeme také definici z Teologického slovníku, jehož je autorem. V této definici je uvedeno, že spása není zcela odborným teologickým výrazem.⁸ Nejedná se o konkrétní čin a také není dílem samotného člověka. Také ji nelze ztotožňovat s milostí. Spása je současně konstituováním celého lidstva do království Božího i sebesdílením Božím jednotlivci darovaným v Ježíši Kristu. Spása je tedy zde, ale to nijak neznamená, že je nutně subjektivně zakoušena. Sama o sobě se realizuje v zaslíbení a naději na vzkříšení. Není jistotou záchrany, je ale nadějí na dosažení oné spásy.⁹ To je klíčové. Tím tedy nezabavuje člověka námahy a úsilí samostatně se rozhodovat mezi tím, co člověka směřuje k Božímu království a co ne.

1.1.2 Kategorie „nekřesťané“

V případě, že se tedy budeme zamýšlet nad problémem přístupu ke spáse nekřesťanů, je nutno nejprve vymezit, co znamená v našem případě výraz „nekřesťan“. Pro potřeby této práce tedy můžeme vymezit pojem *nekřesťan*,¹⁰ jako člověk, který nebyl pokřtěn.¹¹

V zásadě lze strukturovat kategorie do několika hledisek.

Jednak se jedná o časové hledisko:

- Lidstvo žijící před Kristem.

Je zřejmé, že v tomto případě se jedná z našeho hlediska o nekřesťany. Vztahujeme-li možnost spásy na seznámení se s evangeliem, pak jednoznačně v tomto případě „bez vlastní viny neznají Kristovo evangelium...“¹²

K Božímu lidu je ovšem zaměřen vyvolený národ, se kterým byly uzavřena smlouva, tedy národ izraelský. Ostatní národy, které zde nyní můžeme nazvat

⁷ Tamtéž.

⁸ RAHNER, Karl. – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Heslo „Spása“.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Pojem nekřesťané, nelze spojovat bezvýhradně s pojmem „bezbožník“, nebo „hříšník“. Nabídka spásy platí všem. Důležitým prvkem je pak pouze postoj, který člověk zaujme k evangeliu. Viz. LÉON – DUFOUR, Xavier. (ed.) *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003, heslo „Bezbožník“.

¹¹ Protože se zde zabýváme výhradně nekřesťany, není také nutno rozebírat definici „trojí vazby“ Roberta Bellarmina. Křesťanská identita je stanovena již první podmínkou, tedy přijetím svátosti křtu.

¹² Srov. LG 16.

pohanskými, jsou postihovány různými tresty. Ale tento trest, je vždy reakcí na nějaká konkrétní provinění, pýchu, svévolnost, ukrutnost.¹³ Není zde však zmínka o tom, že by Bůh zavrhl všechny plošně proto a jen z důvodu, že nejsou Židé a neuctívají ho správným způsobem.

- **Lidé žijící po Kristu, případně jeho současníci.**

Zde již musíme řešit otázku, zda současníci a další mají nebo měli možnost se seznámit s evangeliem. Pokud ano, přihlédne se, jaký postoj potom zaujímají vůči zvěstování Krista.

Zvěst evangelia se ale nemusí nutně dostat ke všem, takovou alternativu je jistě nutné připustit. Dále pak je možno připustit, že tato zvěst se k nim dostala, ale byla špatně interpretována a tedy nepochopena správně. Je zde i možnost nepochopení kvůli mentálnímu omezení. Zde se opět můžeme odvolat na znění Věroučné konstituce o církvi.¹⁴

Dále pak hledisko přihlízející ke vztahu k Bohu, tedy:

- **Ateisté.**

Zde ihned narážíme na problém, tedy na definování, co je ateismus. Týká se otázka spásy také ateistů,¹⁵ tedy zjednodušeně řečeno těch, kteří nevěří v žádného Boha (bohy)? V dokumentech II. vatikánského koncilu se hovoří o těch, kteří hledají neznámého Boha v mlhavých stopách a obrazech. O těch, kteří bez vlastní viny neznají Kristovo evangelium a vůli Boha poznávají z hlasu svědomí.¹⁶ Tyto všechny, čistě technicky, lze zahrnout v tomto případě a pro naši potřebu, v každém případě, do skupiny nekřesťanů. Dalo by se o nich hovořit i jako o ateistech. Je tomu ale opravdu tak? Je samozřejmě jasné, že jsou zde lidé, kteří slouží raději tvorům než Stvořiteli. Byli oklamáni Zlým.¹⁷ Také z přísně dogmatického hlediska nutno v případě spásy trvat na poznatelnosti Boha.

Vše ovšem záleží na definici ateismu a také na přesném vymezení pojmu Boha (pokud se lze o to alespoň částečně pokusit). Může například, existovat

¹³ Iz 13.

¹⁴ Srov. LG 16

¹⁵ Charakteristika Ateismu viz. např.: FIORES DE, Stefano – GOFFI, Tullio. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, heslo „Ateista“.

¹⁶ Srov. LG 16.

¹⁷ Tamtéž.

ateismus, který se za takový pouze pokládá, nějakým nevysloveným způsobem transcendenci přijímá, ale nedokáže ji vyjádřit.¹⁸ V těchto případech člověk uznává mravní hodnoty, tím vlastně Bohu přitakává a také si toho někde v hloubce své duše je vědom. Takový člověk by spíše odpovídal definici nevěřícího, avšak hledajícího. Ateismus dále může být nezaviněný, kdy se člověk o Bohu žádným způsobem „nedozví“.

Základní rozdělení ateismu uvádí již zmíněný Slovník katolické dogmatiky. Teoretický ateismus je definován jako popření existence nebo každé poznatelnosti Boha. Dále pak praktický ateismus, který nepřiznává Bohu pro praktický život žádný význam.¹⁹

V případě teoretického (pozitivního) ateismu, kde se tedy přijímá názor, že Boha nelze poznat, ale hlavně se popírá jeho existence – takový stav pak není bez vědomého jednání u jednotlivce možný. Při striktním výkladu by tedy již neodpovídal formulaci „bez vlastní viny“ na kterou se odvoláváme výše, a jak o ní hovoří dokumenty koncilu Lumen Gentium.

- **Nevěřící hledající.**

Dalo by se tedy konstatovat, že to zahrnuje všechny, kdo nevyznávají žádné oficiální světové náboženství, nebo jejich způsob víry v Boha nelze zahrnout pod pojem „náboženství“. Avšak proti Bohu se nevymezují, nepopírají ho a neodmítají.

- **Věřící v jiných náboženstvích.**

Je zřejmé, že je nelze dost dobře označit jako *nevěřící*. Nepokřtěni jsou totiž samozřejmě i vyznavači dalších významných náboženských směrů. Hovoříme zde o vyznavačích judaismu, dále o vyznavačích islámu, budhistech atd. Pro tuto práci a také pro tento případ není nutno rozlišovat, zda se jedná o (nekřesťanské) monoteistické směry, panteistické nebo polyteistické apod. Také nelze jednoduše dát rovnítko mezi výrazy „nekřesťané“ a „pohané“. Vymezení pojmu pohané nemusí být vždy zcela přesné. Například nelze dost dobře nazývat pohany muslimy ani Židy. Zjednodušeně řečeno, vyznávají monoteistického Boha, který

¹⁸ RAHNER, Karl. – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Heslo „Ateismus“.

¹⁹ BREUNING, Wilhelm. „Ateismus“ v BEINERT, Wolfgang. (ed.) *Slovník katolické dogmatiky*.

je i Bohem křesťanských dějin spásy.²⁰ Představa Boha v těchto případech má určitý nižší stupeň poznání. Nicméně není v rozporu s trinitárním obrazem, jak ho chápeme jako křesťané.²¹ Ovšem je zde rozdíl mezi chápáním monoteismu Starého zákona a takovou formou teismu, kterou můžeme poznat v nekřesťanských náboženstvích, případně „přirozeným teismem“.²²

V případě neteistických náboženství, nelze dost dobře použít jako měřítko vztah k Bohu (bohům), pokud takové náboženství nevyznává osobního Boha, ale nějaké vyšší, neosobní síly ovládající svět (Konfucianismus, Taoismus). Nicméně jedná se o věřící (v tomto smyslu), ovšem samozřejmě také o nekřesťany, a lze je tedy zařadit do tohoto oddílu.

V případě, že je nutno jednotlivé přístupy k ostatním náboženstvím (nebo ateistům) rozlišovat, bude na tuto skutečnost poukázáno.

Hledisko národnostní, etnické a kulturní v této otázce spásy nemusíme hodnotit. Není rozdílu, spása je pro všechny.²³ Boží lid, chápán jako lid Nové smlouvy, obsahuje všechny národy (veškerou čeleď Země). Lidstvo má společný a jediný původ.²⁴ To ale ihned nastíní otázku další. Týká se spása zprostředkovaná Kristem i dalších světů? A kde je začátek původu lidstva?

- Kategorie mimozemšťanů

Můžeme-li teoreticky připustit existenci jiných světů, potom se musíme ptát, zda se spása týká i jich. Nevíme, zda znají evangelium. Proto je lze považovat za nekřesťany. I když problematika je složitější, existují další aspekty, ke kterým by bylo v tomto případě třeba přihlížet. Např. zda se jich týká dědičný hřích, porušenost ve vztahu s Bohem.²⁵

²⁰ Srov. RAHNER, Karl. – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Heslo „Pohanství“.

²¹ Trinitární charakter poznání Boha v monoteistických náboženských směrech viz. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi tak i na zemi*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2007. Kap. I.1.

²² DOKUMENTY MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÉ KOMISE věnované christologii a soteriologii do roku 1995. *Teologie – christologie – antropologie*, I.B. (420) 1.3. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

²³ *Gn* 12,3; *Řím* 3,21n; *Ef* 2–3.

²⁴ Srov. RAHNER, Karl. – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Heslo „Boží lid“.

²⁵ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010. Kap. V.8.

- Prehistoričtí lidé

Do kategorie nekřesťanů lze přiřadit i naše pravěké předky. Není důvod předpokládat, že by se jich plán spásy netýkal. Je ale nejasné, kde je hranice mezi lidským druhem a předchůdcem člověka.²⁶

1.2. Problematika v dějinách církve

1.2.1. Historie

Celou historií přístupu ke spáse nekřesťanů se prolíná snaha, jak správně porozumět výroku „Extra ecclesiam nulla salus“.²⁷ Striktní výklad by ovšem možnost spásy pro jiná náboženství, nebo osoby mimo církev, zcela zamítl.

(i) Církevní otcové

V počátečních obdobích církevních otců byla situace relativně jednoduchá. Na základě Písma byla spása přislíbena všem, o tom není žádná pochybnost. Podmínkou je ovšem přijetí Krista. Ostatní náboženství vlastně nejsou pravým náboženstvím, jedná se o modloslužbu démonům. Jsou to ďáblova díla. Toto poněkud striktní dělení na pravdu a omyl, morálnost a nemorálnost bylo jistě důsledkem historických skutečností, které v dané době platily. Přestože bylo možno uznávat určité kladné záležitosti, jako byl příspěvek vědy a filozofie, státní zřízení, v případě náboženských otázek nebyla už tolerance na místě. Samozřejmě bylo rozlišováno mezi pohanstvím, kam tedy spadala všechna ostatní náboženství, a židovstvím. Židé, kteří se dle tehdejšího náhledu postavili přímo proti Kristu, spáchali ještě těžší hřích než pohané, kteří se proviňují „jen“ modloslužbou.²⁸ Samozřejmě jedná se o Židy, kteří výslovně a vědomě odmítli Krista. Neslouží pravda modlům, ale musí se obrátit k pravému trojjedinému Bohu a uvěřit v Božího syna.²⁹

Shrneme-li výše uvedené, dalo by se tedy říci, alespoň na první pohled, že v patristické době převládal názor, že pohané a nekřesťané slouží falešným bohům, démonům a ďáblům. Tedy nemohou být spaseni. Nelze ale brát toto prohlášení zcela

²⁶ Zde opět možno odkázat na řešení této problematiky v díle POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Kap. V.9.

²⁷ Srov. Cyprianus: *Epistola* 73,21. Citováno dle: ČERVENKOVÁ, Denisa. *Katolický pohled na náboženskou pluralitu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016. pozn. 163.

²⁸ Viz. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie mimokřesťanských náboženství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství – Křesťanská akademie, 2000.

²⁹ Jan 8,24.

kategoricky. Ani Cyprián, se kterým je spojován výše uvedený výrok, že mimo církev není spásy, ho nevztahoval na pohany, ale použil ho ve spojitosti s odpadlíky a kacíři.³⁰ Vzdělání církevní otcové si dobře uvědomovali, že problematika je mnohem širší. Jak přistupovat k těm, kteří žili před příchodem Krista? Tito lidé Zákon neměli, ale mohou být „spravedliví“, když Zákon plní, protože je zapsán v jejich srdcích.³¹

V tomto případě je jasné, že nelze pominout celé období starozákonních časů. Zde se vyskytují postavy, které někdy nazýváme „svatí pohané“. Tito lidé, žili ještě před uzavřením Boží smlouvy s Abrahámem. Jiní ani nebyli izraelité, například Job. Ale i oni se v důsledku své víry, „zalíbili Bohu“.³² A tedy došli určitého společenství s Bohem.³³ Toto společenství je také přislíbeno další postavě Starého zákona a tím je Noe. Smlouva, která je uzavřena v tomto případě, je uzavírána „s veškerým tvorstvem“.³⁴ Zde tedy není omezení na určitý národ, ale jedná se o celé tvorstvo, tedy i celé lidstvo.

Sv. Justin

To, že je rozlišováno mezi židovstvím a ostatními náboženstvími, názorně dokládají Apologie sv. Justina. V rozhovoru s Tryfonem,³⁵ oponuje právě židovství a jasně hovoří o tom, že kdo nepřijme Krista, dojde k propasti své vlastní duše. Jako filozof, který došel k obrácení, vidí již v základech filozofie směřování k Logu. Tedy nezavrhne filozofii jako takovou, ale připouští, že byla počátkem cesty hledání Krista. Je také autorem známé teorie, že v každém člověku jsou zárodky Logu (kde Kristus je zároveň prvorozený syn Boží a zároveň *celý* Logos). Toto semeno Logu – „logos spermatikos“, umožňuje každému člověku setkání s Kristem a to ještě i v době než na sebe „vzal tělo“.

Ostatně ono hledání nebo připouštění názoru, že v řecké filozofii může být obsažen prvopočátek poznávání Logu, je pro patristické autory, kteří měli bezprostřední styk s filozofií, poměrně typický. Podobně uvažuje Klement Alexandrijský, Eusebius. Tím se dokonce přesunulo učení do polohy, která ukazuje, že tato přítomnost určité

³⁰ Srov. např. ČERVENKOVÁ, Denisa. *Katolický pohled na náboženskou pluralitu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016. s. 59.

³¹ Řím 2,13

³² Žd 11,4–7

³³ Gn 5,24; Gn 6,8–9

³⁴ Gn 9,17

³⁵ Sušil, František: „Rozmluva sv. Justina s Tryfonem“ in *Spisy Apoštolských otců*, ed. Sušil F., Praha: Kněhtiskárna Cyrillo – Methodějské, 1874. K.14.

(alespoň) přípravy na spásu, byla přítomna v moudrosti filozofie Řeků.³⁶ Nikoliv však v náboženství „barbarů“ nebo v (tehdy) oficiálním náboženství státním. To bylo nutno rozlišovat. Proto bylo možno připustit spásu některých „pohanů“, nebo obecněji, lidí žijících před Kristem. Do toho tedy spadali i dávní proroci z Písma, starověcí filozofové. Někdy i další skupiny.³⁷

Posunem křesťanství do pozice státního náboženství se na tomto přístupu celkem nic neměnilo. Ovšem odmítavý postoj k vyznavačům jiných náboženství, se nyní dostal i do roviny společenské. Vyznavači modloslužebných náboženství byli vytěšňováni na venkov.³⁸

Sv. Augustin

Jeho učení o spáse a milosti tvoří základní osu díla. Stejně tak jako i další práce byla původní myšlenkou formulace a definice této problematiky, vzhledem k historické situaci, která to vyžadovala. Jednalo se samozřejmě o různé heretické směry, které v jeho době nebyly nijak zanedbatelné. Nicméně spíše se zaměřuje na problematiku milosti, tedy jakým způsobem je rozdělována, nebo spíše proč a jak souvisí svobodná vůle člověka s rozhodnutím Boha. V každém případě spása je závislá na Boží milosti. Dalo by se spíše konstatovat, že považuje církev za jediný prostředek spásy, tedy v každém případě pro řešení našeho problému, křest je nutný prostředek ke spáse. Zda pak takový člověk bude spasen, záleží už na Boží milosti. Fulgentius z Ruspe žák školy sv. Augustina ve snaze vyjít z mistrova díla, pohany a Židy, heretiky a vůbec všechny, kdo žijí mimo katolickou církev, uvrhl do věčného ohně. Augustin se ale zmiňuje o „církví/obci Abelově“. V tomto konceptu by byla možnost určité sounáležitosti s církví i za její podmíněnou hranicí. Zjednodušeně řečeno je pozemská obec, která má původ v Kainovi, a nebeská obec, jejímž otcem je Abel (případně Set).³⁹ Kainovská obec je zaměřena na pozemské věci, majetek, moc. Abelovská pak je zaměřena na očekávání konečné spásy. Obě obce pak sdílí pozemský svět, tedy ani ona nebeská obec není ve všem dokonalá.⁴⁰ Tyto obce se částečně prolínají, kdo patří do které obce, však zde na zemi nevíme. To ví jenom Bůh. A tomu přísluší také poslední rozhodnutí. Obdobně Augustin řeší, zda v předkřesťanské době byli mimo

³⁶ Pro tehdejší současníky to samozřejmě znamenalo prostředí řecko-římské kultury.

³⁷ Podrobně k tomu např. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie mimokřesťanských náboženství*. s. 24–25.

³⁸ Venkovan - lat. „pagan“. Z toho vznikl posléze výraz „pagani“ a „pohané“.

³⁹ AUGUSTINUS, Aurelius. *De civitate Dei*. Český překlad: AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (II)*. Praha: Karolinum, 2007. 15,17 – 20.

⁴⁰ AUGUSTIN. *O Boží obci*. 18,54.

izraelský rod někteří jedinci (nebo skupiny), kteří náleželi ke společenství nebeské obce. Připouští, že tomu tak být skutečně mohlo. Na příběhu Joba, který nebyl izraelitou, vidí prst Boží, který to tímto způsobem a na tomto příkladu dokládá.⁴¹

Ve svém díle *Vyznání*, pak obdobně hovoří o Kristu, který „Byl zvěstován svatým dávných věků, aby – jako my docházíme spásy věrou v utrpení jeho již skončené – tak i oni došli spásy věrou v utrpení jeho budoucí“.⁴² Je jasné, že doba „dávných věků“ je předkřesťanskou érou. Kam až sahají ony věky, již neupřesňuje. Ke spáse je však předpoklad určité „svatosti“. Ve stejné kapitole, kterou ostatně nazval „Jediným prostředníkem jest Ježíš Kristus“,⁴³ nepřipouští jinou možnost prostředníka mezi lidmi a Bohem.

Bůh přebývá v každém člověku, to však neznamená, že každý Boha pozná, nebo případně jeho poznání má různou úroveň. Přebývá i v těch, kteří ho nepoznali.⁴⁴

V přístupu k modloslužebným náboženstvím pak zastává obdobné stanovisko jako jeho předchůdci. Znamé je jeho prohlášení, že rozklad římské říše je právě trestem za praktikování pohanských obřadů.

(ii) Scholastika

Sv. Tomáš Akvinský

V období scholastiky bylo běžným způsobem předkládání nauk víry formou otázek a odpovědí. Toto zpracování se pak opíralo o odvolávání se na autority a Písmo. Ve výsledku pak byly dogmatické pravdy předloženy člověku tak, aby byly srozumitelné. V případě Tomáše Akvinského a jeho díla *Theologická summa*⁴⁵ je jako na autoritu ve velké míře odkazováno právě sv. Augustina. Akvinský tedy přímo nepojednává o spáse jako pojmu. Klade však, tak jak je tedy pro scholastické období typické, otázku a zdůvodňuje odpověď. Co se týká problému spásy, nalezneme v textu díla otázku: „zda bylo třeba k obnovení lidského pokolení, aby se vtělilo Slovo Boží“.⁴⁶ Argumentace proti potřebě vtělení totiž může být vedena ve smyslu, že Bůh je přece dokonalý a vtělením se jeho kvalita nijak nezvýší. Spásu člověka pak může zajistit i jinými způsoby. Odvoláním na Augustina a Písmo pak dochází autor ke tvrzení,

⁴¹ AUGUSTIN. *O Boží obci*. 18,47.

⁴² AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. 10, 43; s. 371.

⁴³ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. 10, 43.

⁴⁴ Augustinovo pojení milosti a spis týkající se Božího přebývání v člověku: KARFÍKOVÁ, Lenka. *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: Oikoymenth, 2006. s.224n.

⁴⁵ AKVINSKÝ, Tomáš. *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského*. Olomouc: Edice Krystal, 1938. Spisy sv. Tomáše Akvinského. Theologická summa. Dále S. Th.

⁴⁶ S. Th. III. q. 1 a. 2 arg. 1

že nelze spásu člověka zajistit jiným způsobem. Kromě toho pak lze předpokládat tento způsob za vhodný i pro „jiné výhody...jež jsou nad lidské chápání“.⁴⁷

Z tohoto pohledu je tedy patrné, že spása ve smyslu osvobození od hříchu, není možná bez vtělení. Sama činnost člověka je nedokonalá bez úkonu ze strany Boží. A proto bez přijetí Krista není dosažení spásy dokonalé. Obdobně se vyjadřuje i v díle *Summa proti pohanům*.⁴⁸ Kristus je celý Bůh, očištění od hříchů, milost je vlastní stejně Jemu i Bohu. Protože však Syn vstoupil na nebesa, spásné působení je zprostředkováno skrze svátosti. Bez víry v tuto skutečnost by pak samozřejmě spása nebyla dosažena. Hloubku předkládané pravdy nelze zcela obsáhnout lidským rozumem (kvůli slabosti lidského intelektu). Proto je nutné tuto pravdu „zjevit“.⁴⁹

Nicméně již v dobách církevních otců byl známa jiná možnost dosažení spásy, a to křtem touhy. Z dogmatického hlediska definováno až na Tridentu. Autor se o tomto způsobu, tedy o možnosti nahradit křest jako svátost, křtem touhy (případně křtem krve), zmiňuje v „*Theologické summě*“ v souvislosti s vysvětlením křtu jako svátosti.⁵⁰ Ale i v tomto případě ona touha musí být projevována, vyjádřena (vyznána). Touha po křtu, která vychází z víry, kdy člověka vnitřně posvěcuje Bůh, pak nahrazuje viditelné svátosti.⁵¹

(iii) Tridentský sněm a období po něm

Tridentský koncil se konal v období, kdy bylo nutno definovat jasně nauku katolické církve vzhledem ke vzniku protestantských církví. Takto vzniklé dogmatické dekrety vymezily nauku a také liturgii. V praxi se využívaly až do Druhého vatikánského koncilu.

V otázce spásy se budeme zabývat Dekretem o ospravedlnění.⁵² Zde se přímo kapitola 1. zabývá „nedostatečností přirozenosti a zákona pro ospravedlnění lidí“. Pohanští národy, které jako každý lidský tvor disponují svobodnou vůlí a mají Stvořitelem danou přirozenost, která jim dává rozpoznat co je a není dobré, spolu s Židy, kteří žijí pod Zákonem, nemohou se osvobodit sami od hříchu. Nebeský Otec pak poslal lidem svého Syna, aby vykoupil Židy a aby pohanští národy dosáhly

⁴⁷ S. Th. III. q. 1 a. 2 co.

⁴⁸ AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa proti pohanům. Kniha 1. Pracovní vyd.* Přel. J. T. Bahounek 1.vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

⁴⁹ Tamtéž. Kniha 1. Kap.4 ods.3

⁵⁰ S. Th. III. q. 66 a. 11 arg. 1 n.

⁵¹ S. Th. III. q. 68 a. 2 co.

⁵² *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny.* Praha: Krystal OP, 2015.

spravedlnosti.⁵³ Spása je tedy určena všem národům, to je zřejmé. Je tedy nutné přijmout víru v Krista? A když ano, už to samo o sobě znamená ospravedlnění před zrakem Otce? Nebo zde mají vliv i další aspekty? Je třeba si uvědomit, že jak bylo uvedeno na začátku, tyto dokumenty vznikly za účelem vyjasnění otázek míry vlivu chování člověka a Božího milosrdenství na osvobození od hříchu a také předurčení. V kapitole 12 se sněm proto jasně vymezuje proti předpokladu, že nikdo si nemůže být jist tím, že on je předurčen ke spasení. A jako takový buď nemůže dále hřešit, nebo spíše, že pokud zhřeší, pak se zcela jistě obrátí opět k Bohu.⁵⁴

Kdo všichni však jsou v Kristu ospravedlněni? Pouze ti, kteří jsou „přeneseni...do stavu milosti“.⁵⁵ To není možné „bez koupele znovuzrození“. Předpokladem je tedy křest. Jedinou výjimku lze odvodit od formulace, která zároveň výše uvedený výrok doplňuje ve smyslu, že „přenesení“ (do stavu milosti) sice není možné bez „koupele znovuzrození“, ale dále také – není to možné bez „...touhy po ní“. Tedy to, co nazýváme křest touhy.

Z uvedených dokumentů tedy lze dovodit, že spása se týká všech lidí. Avšak pouze skrze (nebo pro zásluhu) Ježíše Krista. A to jen těch, kteří se skrze něho zrodili, tedy pokřtěných, nebo po křtu toužících. Vyznění koncilu je tedy spíše negativní ve smyslu spásy nepokřtěných.

⁵³ Srov. tamtéž. *Dekret o ospravedlnění*. Kap. 2.

⁵⁴ *Dokumenty tridentského koncilu. Dekret o ospravedlnění*. Kap. 12.

⁵⁵ Tamtéž. Kap. 4.

1.2.2. Současnost

Současný náhled katolické církve na spásu vychází z přístupu, který definoval ve svých dokumentech Druhý vatikánský koncil. Některým z těchto dokumentů se budeme věnovat v následujících kapitolách. Před tím je však vhodné současné směry alespoň stručně popsat a pro přehlednost vyjmenovat:

- Exkluzivismus
 - Pro spásu je spojení s církví a Kristem naprosto nutné. Předpokládá se, že vlastní víra je ostatním nadřazena, je výlučná a jedinečně správná. Samozřejmě se jedná o extrémní polohu, existují i různé varianty zvláště například vzhledem ke starozákonním „svatým“, nebo vůbec k lidstvu z předhistorických dob, které nemohlo mít kontakt s evangeliem, nepokřtěným novorozencům a podobně.
- Inkluzivismus
 - Jiná náboženství mají spasitelský význam, ale ten je vždy koncentrován a uskutečněn v Ježíši Kristu. Ten má v tomto případě normativní, ale hlavně jedinečné postavení.
- Pluralismus
 - Křesťanství nemá žádné výlučné postavení, není nijak nadřazeno ostatním náboženstvím. Vzhledem ke spáse jsou všichni lidé na stejné úrovni, vyznávaná náboženství mají stejné postavení vzhledem k Bohu a vzájemně se doplňují, případně odkazují vzájemně na sebe. Protože Bůh působí všude stejně, nikdo si nemůže nárokovat definitivnost nebo rozhodující přístup k tajemství spásy, zjevení, Boha. Teoreticky by pak bylo možné nějaké univerzální náboženství, směřující všechny dosavadní směry.

Toto základní rozdělení nalezneme v Dokumentu mezinárodní teologické komise.⁵⁶ Tento dokument pak dále používá rozdělení, které je v zásadě paralelní, ovšem s určitou výjimkou pluralismu. Hovoří se zde o teocentrickém směru,

⁵⁶ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Křesťanství a ostatní náboženství* (dále KN). Praha: Krystal, 1999.

rozděleném zjednodušeně řečeno, na umírněný proud a extrémní názorový proud, který můžeme nalézt i jako čtvrtý samostatný směr:⁵⁷

- Ekleziocentrismus (Kristus proti náboženstvím)
 - V určité míře vychází z nesprávného chápání výroku *extra Ecclesiam nulla salus*, tedy v zásadě mimo církve není spása, kdo do ní nepatří, nemůže být spasen.
- Christocentrismus (Kristus v náboženstvích)
 - V jiných náboženstvích může být spása, nemají však „spásonosnou autonomii“, vzhledem k jedinečnosti a universalitě spásy realizované Ježíšem Kristem.
- Teocentrismus
 - Uznává obsahy různých náboženství, a zároveň mravní svědectví jejich vyznavačů. Zaměřuje se také na sjednocení všech náboženství ve prospěch usmíření a spravedlnosti ve světě. I bez něho by však člověk nebyl vyčleněn ze spásy. V extrémní poloze Ježíš Kristus není konstitutivní, ale už ani normativní prostředník.
 - *Kristus nad náboženstvími.*

Kristus může být určitým normativním činitelem díla spásy, tedy mohou být i jiní zprostředkovatelé, nicméně v Ježíši Kristu se vyjadřuje zprostředkování spásy nejlépe a je tak určitým vzorem, „nejdokonalejším projevem“. I bez něho by však člověk nebyl vyčleněn ze spásy.
 - *Kristus spolu s náboženstvími.*

Kristus není ani normativním činitelem, člověk může být spasen, a to i bez něho. Ostatní náboženství tedy spásu spolehlivě zprostředkují, navíc vzhledem k transcendentnosti Boha nelze hodnotit jeho záměry a tedy ani obsahy náboženských směrů.
 - *Náboženství bez Krista.*

Hodnocení jednotlivých náboženství stojí na jejich významu pro „službu Království, spáse, spokojenému životu lidstva“.⁵⁸

⁵⁷ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Úvodní studie k vydání*, k dokumentu MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÉ KOMISE. *Křesťanství a ostatní náboženství*. Praha: Krystal, 1999.

⁵⁸ KN 23.

Ortopraxa (tedy stupeň „nasazení ve prospěch lidstva“) zde má přednost před zkoumáním významu Krista.

V zásadě se jedná o totéž, jako bylo uvedeno výše, rozdělení je podobné. Klasické rozdělení exkluzivismus, inkluzivismus a pluralismus s postupem doby však již nepostihuje dobře všechny vzniklé názorové proudy.

Exkluzivistický nebo ekleziocentrický názor ve své extrémní poloze v dnešní době již teologové prakticky neobhajují. Odporuje to výsledkům Druhého vatikánského koncilu i výrokům pontifika. V současné době tedy nejlépe odpovídá učení magisteria směr christocentrický (inkluzivismus). Pluralistické linie již popírají Krista jako jediného prostředníka, a i když mu mohou přiznávat určitou výlučnost, upírají mu onu plnost Boha (*totum Dei*).⁵⁹ A to už je z křesťanského hlediska za hranicí, kterou lze připustit. Pouze v Kristu a v jeho Duchu se Bůh daroval lidem plně.⁶⁰

1.3. Problematika v dokumentech II. vatikánského koncilu a (současného) magisteria

1.3.1. Dokumenty II. vatikánského koncilu

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, současný náhled na otázky spásy a odmítnutí extrémních poloh tohoto problému vychází z výsledků jednání koncilu.

Zde je ovšem nutno připomenout, že se v případě dokumentů koncilu jedná o věroučnou konstituci. Jak ve svém úvodu k Věřoučné konstituci *Lumen Gentium* (dále LG), připomíná právě Karl Rahner, nebylo dle těchto dokumentů definováno žádné závazné dogma. I když zde v tomto případě nehovoří přímo o tématu spásy, ale o textech konstituce celé. Avšak jedná se o výrok nejvyššího učitelského úřadu katolické církve, a jako takový je samozřejmě pro věřící závazný. Také se nejedná o „fundamentální teologické“ texty, ale o texty „věroučné“.⁶¹ Nemusí tedy nutně dávat zcela přesné návody nebo odpovědi na jednotlivé otázky.

Věřoučná konstituce o církvi se věnuje tématu spásy ve druhé kapitole „Boží lid“.

⁵⁹ KN 21.

⁶⁰ KN 88.

⁶¹ LG „Úvod k věroučné konstituci o církvi“.

Zde v oddílu s titulem „Církev viditelná i duchovní“,⁶² věnovaném vysvětlení významu pozemské církve i církve obdařené nebeskými dary, nalezneme zmínky o významu Krista pro spásu. Již úvodní věta formuluje Krista jako „jediného prostředníka“, který ustanovil církev, aby ...“jejím prostřednictvím rozléval pravdu a milost *na všechny*“. V textu pak dále konstatuje, že „i mimo její organizmus (církev) je mnoho prvků posvěcení a pravdy“. Ovšem tak jako Kristus se stal člověkem, tak i církev lidskými prostředky má za úkol „zprostředkovat plody spásy“. Církev tedy zde svým působením zprostředkuje spásu všem, je ovšem dílem Božím, tedy Krista. Spása bez Krista by tedy nebyla v tomto smyslu možná.

Obdobně v kapitole „Všeobecnost Božího lidu“⁶³ je uvedena základní myšlenka, která povolává „všechny lidi bez výjimky“ ke katolické jednotě Božího lidu. Věřící katolíci, ostatní věřící v Krista i všichni ostatní jsou Boží milostí povoláni ke spáse.

Další kapitola „Katoličtí věřící“,⁶⁴ pak naznačuje již právě onen již výše uvedený a pro inkluzivistický směr důležitý fakt, že „jedině Kristus je prostředník a cesta ke spáse“. A dále „stává se pro nás přítomným ve svém těle, církvi“. Je tedy nutné vstoupit do církve, případně být pokřtěn, aby člověk mohl být spasen? Text konstituce však právě proto pokračuje další kapitolou „Nekřesťané“,⁶⁵ věnující se právě osobám nepokřtěným. Zde se výslovně uvádí, že „*proto nemohli by být spaseni ti lidé, kteří vědí, že Bůh prostřednictvím Ježíše Krista založil církev jako nezbytnou, a přesto by nechtěli do ní vstoupit...*“. Důležitým aspektem je tedy ono „vědět“ o této skutečnosti. To odpovídá formulaci další kapitoly „Nekřesťané“. Opět konkrétně uvedeno, že „*věčné spásy mohou dosáhnout všichni, kdo bez vlastní viny neznají Kristovo evangelium...*“. Předpokladem je ovšem i v tomto případě, že „*snaží se, ne bez Boží milosti, o dobrý život*“. Spása je tedy možná i pro ty, co neznají evangelium. Ne však z vlastní viny. Například můžeme předpokládat, že o něm nikdy z různých důvodů neslyšeli. Snaha o dobrý život je další podmínkou. I zde však je opět předpokládána Boží milost.

Ti co nedošli k výslovnému uznání Boha, ale žijí uvedeným způsobem, pak u takových „*to co je dobré a pravdivé, považuje církev za přípravu na evangelium*“.

Zvláštní pozornost kapitola věnuje židovskému národu, „*z něhož se zrodil Kristus podle těla*“. Obdobně pak zvláštní postavení mají ti, kteří „*uznávají Stvořitele*“, v tomto případě mířeno především na muslimy.

⁶² LG 8.

⁶³ LG 13.

⁶⁴ LG 14.

⁶⁵ LG 16.

Jakým způsobem tato spása, ať už pro křesťany nebo i ostatní, bude realizována, na to samozřejmě odpověď neznáme. Nemůže tedy být obsažena ani v dokumentech koncilu. O tom, že se ale plán spásy týká opravdu všech, nalezneme další zmínku i v Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě, *Gaudium et spes* (dále GS). V kapitole „Kristus, nový člověk“ se text odvolává na Řím 8,32. Kristus totiž zemřel za všechny. A Duch svatý všem dává možnost, aby se přičlenili k tomuto velikonočnímu tajemství způsobem, který zná jen Bůh.⁶⁶ Z toho nevyjímá ani ateisty. Jistě, odmítá sice formy ateismu, které jsou pro člověka zhoubné, ovšem „pocitem bolesti“. Ke správnému budování světa mohou přispět všichni lidé, věřící i nevěřící. Také je vhodné zkoumat a odkrývat v mysli ateistů „skryté důvody popírání Boha“.⁶⁷

Jestliže tedy považujeme církev za základ, který má sloužit jako vzor pro všechny ostatní, hovoříme vlastně o misijní činnosti. Tomuto povolání a povinnosti církve se věnuje Dekret o misijní činnosti církve, *Ad gentes* (dále AG).

Dekret *Ad gentes* ve svých úvodních kapitolách shrnuje naukové zásady, na kterých stojí myšlenka misijní činnosti církve. Z hlediska spásy je poslání Syna nezastupitelné. Bůh opravdu „není od nikoho daleko“. Ale přestože lidé různými způsoby hledají Boha, tyto pokusy „potřebují osvětlení a ozdravení“, které pak vidíme v poslání Syna v těle. Tedy Boží vstup rozhodujícím a definitivním způsobem do dějin lidstva.⁶⁸ Nikterak však dekret nepopírá možnost pro „tyto pokusy“ (jiných způsobů) přiblížení se Bohu jako určitou cestu k němu. Spíše však pouze jako přípravu pro přijetí evangelia. Skrze Ducha svatého pak církvi umožňuje nebo lépe uschopňuje ji, působit a šířit evangelium dále ve světě. Pokud bychom ale přijali myšlenku, že i bez přijetí Krista je možno dojít spásy, můžeme se společně s Josephem Ratzingerem ptát – je potom nutná misijní činnost církve?⁶⁹ Jestliže by i jiná náboženství byla samostatnou a plnou cestou ke spáse, nebo samotný fakt vykoupení smrtí Ježíše Krista už stačí pro smíření lidí s Bohem a není již třeba v něj věřit, pak misijní činnost církve se zdá být zbytečná. Ale Kristus nechtěl zůstat sám. Vytvořil „tělo“, tedy církev. Člověk není jen pasivním příjemcem tohoto daru, ale má spolupůsobit při zachraňování druhých.⁷⁰ Tato služba pro Ježíše je nutná, a tedy je nutná i církev pro spásu.

⁶⁶ GS 22.

⁶⁷ GS 21.

⁶⁸ Srov. AG 3.

⁶⁹ RATZINGER, Joseph. *Mimo církev není spása?* In. Teologické texty, Samizdat č. 10, 1985, 8–11.

⁷⁰ Tamtéž. s. 9.

Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, *Nostra aetate* (dále NAe), se primárně přímo nezabývá otázkou spásy pro jiné náboženské směry. Má spíše řešit vztahy církve k jiným nekřesťanským náboženstvím. Primárně k židovství (Abrahámovu potomstvu), z různých důvodů pak byly začleněny i odstavce o dalších náboženstvích. Celým dokumentem se pak prolíná myšlenka porozumění a tolerance. Deklarace je ale součástí základů dalšího vývoje vztahu k mimokřesťanským směrům v pozdějších obdobích. V tomto ohledu se jeví jako zásadní. Z dnešního pohledu je zajímavé, jak koncil dokázal před lety odhadnout budoucí vývoj, kdy globalizace světa přináší stále více a více vzájemných dotyků na tomto poli. Někdy ale i střetů, které je nutno řešit a ke kterým je nutno zaujmout postavení. Co se týká myšlenky spásy, nalezneme již v Předmluvě jasné prohlášení o národech na zemi, které mají jeden původ, jeden cíl a Boží úmysl spásy „se vztahuje na všechny lidi“.⁷¹ Zrovna tak zde již nalezneme předpoklad, který je vlastní inkluzivistickému pojetí spásy, tedy že „církvev neodmítá nic, co je na těchto náboženstvích pravdivé a svaté“. Zároveň obsahují „odraz Pravdy“.⁷² Nakonec pak je shrnuto, že „Kristus...postoupil dobrovolně a s nesmírnou láskou utrpení a smrt za hříchy *všech* lidí, aby *všichni* dosáhli spásy“.⁷³ Jedná se sice o kapitolu věnovanou výslovně vztahu k židovskému náboženství, formulace však je nesporně myšlena univerzálně.

Obdobně následující Deklarace o náboženské svobodě, *Dignitatis humanae* (dále DH), neřeší přímo potřebnost křesťanství ke spáse jako spíše otázku svobodného a dobrovolného rozhodnutí člověka přiklonit se k víře, která je zjevenou pravdou. Nelze nikoho nutit k přijetí této pravdy, lze však ukazovat cestu.

1.3.2. Mezinárodní teologická komise

Mezinárodní teologická komise (dále MTK) a dokumenty jí vydané nejsou a nemají váhu rozhodnutí magisteria. Protože jejím úkolem je spolupráce s Kongregací pro nauku víry a výsledné dokumenty před zveřejněním jsou předkládány Svatému otci, lze výsledky práce považovat za zásadní ve věcech víry. Také témata prací stanovuje buď prefekt Kongregace pro nauku víry, nebo opět přímo papež.⁷⁴ Je tedy zřejmé, že závěry MTK jsou pro teologické práce velmi hodnotné a přínosné.

⁷¹ NAe 1.

⁷² NAe 2.

⁷³ Tamtéž NAe 4.

⁷⁴ Statuta Mezinárodní teologické komise, cíle a metody komise v *Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017 a některé další texty...* Universita Palackého v Olomouci, 2017.

Nelze tedy jinak než se věnovat pro naše téma velmi důležitému dokumentu Mezinárodní teologické komise z roku 1996: *Křesťanství a ostatní náboženství*.⁷⁵ Jak nahlíží a rozděluje současné směry spásonosné hodnoty různých náboženství, bylo naznačeno již výše v kapitole 1.2.2. V zásadě se ale nese v duchu konfrontace s pluralistickým názorem. Není také účelem tohoto dokumentu Mezinárodní teologické komise, popisovat rozdíly jednotlivých náboženských směrů. Právě poznání a hodnocení rozdílů různých náboženství je prvním předpokladem k jejich pochopení. Obdobně i pro křesťanskou teologii je stanoven úkol pro sebe sama určit postavení v kontextu plurality náboženství.⁷⁶

Uvedený dokument tedy definuje základní pojmy, se kterými bude možno dále pracovat. Jedná se nejprve o *pravdivost náboženství*. Definovat všechna náboženství jako pravdivá by vedlo k postavení všech na stejnou úroveň. Z hlediska křesťanského tedy přijímáme pojetí *spásy jako pravdy* a *bytí v pravdě jako spásy*. Nelze tedy brát v potaz, že správné mravní chování osoby automaticky předpokládá spásu, přestože prvky náboženského přesvědčení osoby mohou být odsouzeníhodné.⁷⁷ Další kritérium je *otázka Boha*. Protože všechna náboženství jsou určitým způsobem zaměřena na Boha, mohly by být všechny jeho projevy prakticky rovnocenné (to je čistě pluralistické hledisko). Logicky je pak tedy tato otázka hluboce a nedílně spojena se zjevením. Jádrem křesťanství bylo a vždy je ono „vtělení Boha“. Dílo Ježíše Krista a jeho osoba pak je naprosto jedinečná a univerzální vzhledem ke spáse lidstva. Jak potom tedy vést dialog a respektovat jiná náboženství? Lze tedy připustit i jiné prostředníky spásy? Tím se dostáváme k výše popsaným teocentrickým teoriím, ať už bude Ježíš Kristus normativním prvkem, nebo dokonce je jen jedním z mnoha zprostředkovatelů spásy. To je ovšem popření základů víry, rozpor s dogmaty.

Pro mezináboženský dialog je tedy nutno vycházet z následujícího schématu:

Původ lidí je společný, všichni jsou stvořeni k obrazu Božímu.

Je jim společný cíl, kterým je plnost života v Bohu.

Je jediný Boží plán spásy a to skrze Ježíše Krista.

Duch svatý je přítomen aktivně i mezi vyznavači ostatních náboženských tradic.

Není však přítomen v biblické tradici a v ostatních náboženstvích stejným způsobem, protože Ježíš Kristus představuje plnost zjevení.

⁷⁵ RATZINGER, Joseph. *Křesťanství a ostatní náboženství: dokument Mezinárodní teologické komise z roku 1996*. Řím: Křesťanská akademie, 1999.

⁷⁶ KN 7.

⁷⁷ KN 13.

Různé zkušenosti, intuice, způsoby porozumění, rozličná vyjádření mají někdy původ v jedné „transcendentální události“.⁷⁸

Poměrně nový je dokument Komise pro náboženské vztahy s judaismem, nazvaný „Neboť dary a Boží povolání jsou neodvolatelné“.⁷⁹ Nejedná se o věroučný dokument, pouze o reflexi na aktuální mezináboženský dialog. Tento dokument by neměl být chápán způsobem, že z hlediska spásy má židovství nějaké výsadní postavení. Je jasné, že křesťané mají kořeny ve Starém zákoně, nicméně podíl na Boží spáse mají obdobný jako všichni ostatní lidé. Avšak veškerá spása pochází od Krista. Křesťané jsou tedy povinni i před judaisty „vydávat svědectví své víry v Ježíše Krista“. Neznamená to však, jak uvádí dokument, že se vede nějaká institucionální misie směrem k vyznavačům židovské víry.

1.3.3. Papežské dokumenty

Encyklika Populorum progressio – PAVEL VI.⁸⁰

Encyklika o rozvoji národů. Text se věnuje primárně zlepšení sociálních poměrů ve světě a úloze církve v tomto rozvoji.

Encyklika byla sepsána na základě osobních zkušeností papeže s bídou ve světě. Téma sociální otázky spojuje s budováním Božího království na zemi a tedy logicky i s úlohou a postavením Kristovy církve v tomto nyní již zcela globálním problému. Tato církev pokračuje v díle Krista, který přišel, aby spasil, ne soudil.⁸¹ Sociální problémy je nutno řešit mezinárodní spoluprací všech národů bez ohledu na rasu, politické zaměření, ale také náboženské vyznání. O nezastupitelném významu křesťanství v úloze spásy člověka se v této encyklice hovoří v souvislosti s námahou a tedy i obětmi, které v tomto procesu na sebe berou právě křesťané. A to z lásky k bratřím, tedy ke svým bližním, se kterými nás spojila právě oběť Spasitele.⁸² Ale také i zde autor nemíní, že by se jednalo pouze a jen o jedinou podmínku k dosažení cíle. Člověk obdařený rozumem a vůlí je sám zodpovědný za dosažení spásy.⁸³

⁷⁸ KN 20–25.

⁷⁹ KOCH Kurt. „*The gifts and the calling of God are irrevocable*“. Commission of the Holy See for Religious Relations with the Jews. Vatican: www.Vatican.cz, 2015.

⁸⁰ PAVEL VI. *Populorum progressio. Encyklika Pavla VI o rozvoji národů z 26. 3. 1967*. Praha: Zvon, 1996.

⁸¹ PP 13.

⁸² PP 79.

⁸³ PP 15.

***Apoštolská exhortace Evangelii nuntiandi* – PAVEL VI.⁸⁴**

Tento dokument se věnuje prioritně hlásání evangelia v podmínkách 20. století, schopnosti církve vycházet z koncilu a revizi metod používaných k předávání poselství modernímu člověku.

Zde Pavel VI. hovoří přímo o závislosti spásy na tomto předávání evangelia, že toto poselství je nutné a nenahraditelné.⁸⁵ Spása je základ. Každý člověk ji může získat. Dále je nedílnou podmínkou milost a Boží milosrdenství, ale také vlastní úsilí člověka.⁸⁶ Že je spojeno lidské osvobození od bída a útlaku se spásou v Ježíši Kristu, je pro Církev samozřejmé. Toto osvobození tedy nesmí být spojováno a chápáno pouze s charakteristikou věcí pozemské povahy jako je kultura, sociální otázky a třeba i politika. Blahobyt a sociální rovnost, to samo o sobě nestačí na naplnění Božího království. I když budování struktur, které těmto záležitostem prospívají, rozhodně není Církvi cizí. Kdyby ovšem toto vše se nedělo ve jménu lásky, tedy Boha, nevedlo by to ve svém důsledku k plné spásě.⁸⁷

***Encyklika Redemptoris missio* – JAN PAVEL II.⁸⁸**

Encyklika o stálé platnosti misijního poslání. Připomenutí významu misijního poslání církve.

Jak již bylo výše zmíněno, koncil považoval za vhodné věnovat celý samostatný dekret (*Ad gentes*) otázce misijní činnosti. Přesto po dvaceti pěti letech považoval Jan Pavel II. za žádoucí vydat encykliku, která se k významu misijního poslání vrací. Tento papež, neustále podnikající za svého působení cesty po celém světě, jistě znal důležitost misijní činnosti. Zároveň si však uvědomoval, že je v tomto směru snaha církve časem oslabena. A to zvláště právě směrem k nekřesťanům.⁸⁹ Z těchto důvodů tedy vydal uvedený dokument, který měl pomoci povzbudit toto poslání všech křesťanů.

V kontextu zdůvodnění důležitosti misijního poslání se tedy nemohl nezmínit o univerzalitě spásy skrze Krista. Spása může přijít jedině od Ježíše Krista.⁹⁰ Přestože se různé ideologie snažily vybudovat společnost bez Boha, zkušenost nás naučila,

⁸⁴ PAVEL VI. *Evangelii nuntiandi. Apoštolská exhortace Pavla VI.* Praha: Zvon, 1990.

⁸⁵ Srov. EN 5.

⁸⁶ Srov. EN 10.

⁸⁷ Srov. EN 33–39.

⁸⁸ JAN PAVEL II. *Redemptoris Missio.* Encyklika ze dne 7.12.1990. Praha: Zvon, 1994.

⁸⁹ RM 1.

⁹⁰ RM 5.

že taková cesta nikam nevede.⁹¹ Životní zkušenost Jana Pavla II. je v tomto směru jistě spolehlivá, takové režimy poznal a zažil. Z hlediska přístupu k nekřesťanům je pak důležitá kapitola desátá. Spása je nabízena všem. Jak autor uvádí, formálně nemusí být lidé začleněni do církve. Přesto jsou již s ní spojeni – a to právě milostí poskytnutou od Krista a darovanou Duchem svatým. Pak každý člověk může dosáhnout spásy vlastní svobodnou spoluprací.⁹²

***Apoštolská exhortace Evangelii gaudium* – FRANTIŠEK⁹³**

Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě. Autor zde obrací na křesťany a zve je k nové etapě evangelizace.

Jde o kritérium univerzality,⁹⁴ které je vlastní evangelní dynamice, poněvadž Otec touží po tom, aby byli spaseni všichni lidé, a jeho plán spásy spočívá v tom, že v Kristu sjednotí všechno, co je na nebi i na zemi.⁹⁵

Je nutné, aby hlásání vyjadřovalo spásonosnou Boží lásku, jež předchází morálním či náboženským závazkům, aby nevnucovalo pravdu a apelovalo na svobodu...⁹⁶

To se týká i využití kulturních vzorů tak, aby to bylo přijatelné i pro další národy/kultury.⁹⁷

Spása, kterou Bůh realizuje a církve radostně hlásá, je pro všechny, a Bůh započal cestu ke sjednocení s každou lidskou bytostí všech dob.⁹⁸ Rozhodl povolát je jako lid, a nikoli jako izolované bytosti. Nikdo se nespasí sám. To znamená ani jako izolovaný jedinec, ani svými vlastními silami. Bůh nás přitahuje a počítá přitom se složitou sítí osobních vztahů, které jsou součástí života lidského společenství. Tímto lidem, který si Bůh vyvolil a svolal, je církve. Ježíš neříká apoštolům, aby vytvořili exkluzivní skupinu, elitní skupinu. Ježíš říká: „Získejte za učedníky všechny národy“.⁹⁹ Svatý Pavel praví, že v Božím lidu, v církvi „není ani Žid, ani Řek ... všichni jste jeden v Kristu Ježíši“.¹⁰⁰

⁹¹ RM 8.

⁹² RM 10.

⁹³ FRANTIŠEK. *Evangelii gaudium – apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě.* (dále EG) Praha: Paulínky, 2014.

⁹⁴ EG 181.

⁹⁵ Srov. Ef 1,10.

⁹⁶ EG 165.

⁹⁷ EG 116.

⁹⁸ EG 113.

⁹⁹ Mt 28,19.

¹⁰⁰ Gal 3,28.

1.3.4. Deklarace Kongregace pro nauku víry – Dominus Iesus

Texty toho prohlášení vlastně shrnují současnou nauku tak, jak ji církve dnes chápe a hlásá. Navazuje na koncilní dokumenty věnující se právě problému definitivnosti zjevení v Ježíši Kristu a jedinečností a univerzalitě tohoto zjevení.

Dokument se také zásadně vymezuje ke snahám ospravedlnění náboženského pluralismu, ne ve faktickém smyslu, ale i „de iure“.¹⁰¹ V zásadě reaguje a vyjmenovává jednotlivé teze, odporující nauce víry a uvádí je na pravou míru, s vysvětlením a argumentací odpovídající oficiálnímu stanovisku, odvolávajíc se na svědectví písma. Naukový význam deklarace je jen jednou částí, která z textu vyplývá. Nepochybně vydává i svědectví evangelia, opírající se o nespornou autoritu Svatého Otce.¹⁰²

¹⁰¹ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Deklarace Dominus Iesus*. Praha: Sekretariát české biskupské konference, 2000. Úvod, odst. 4.

¹⁰² KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Deklarace Dominus Iesus*.. Závěr, odst. 23.

2. Nástin pojetí spásy v dílech autorů

2.1. Karl Rahner

V našem zařazení se může prezentovat jako představitel směru inkluzivismus.¹⁰³

Pitman vidí autora dokonce jako představitele „tradičního“ inkluzivismu.¹⁰⁴

Rahner byl ovšem jedním z teologů, kteří spolupracovali na vytváření textu dokumentů koncilu.¹⁰⁵ Souborné české vydání dokumentů koncilu je opatřeno předmluvou převzatou z jeho koncilního kompendia a obdobně z tohoto kompendia byly použity i úvody k jednotlivým konstitucím, dekretům a deklaracím.¹⁰⁶ Formulace vlastních koncilních textů rozhodně znamenaly zdůraznění posunu názoru magisteria od exkluzivismu na pozici inkluzivistického směru. Rahner sám o sobě, tedy mimo rámec těchto oficiálních dokumentů, je radikálnější. Sám se vyjadřoval ve smyslu, že je nutno o každý dokument bojovat, aby se posunul trochu vpřed. Před koncilem také jeho názory byly považovány za příliš odvážné a byl za ně i kritizován.¹⁰⁷ Přesto byl jmenován koncilním expertem.

Pro Rahnera je středem teologie člověk. Teologie se tedy stává nikoliv naukou o Bohu, ale přijímání Boha člověkem. Bůh poskytl milost člověku již od začátku stvoření, je jeho součástí. To pak umožňuje hovořit o jeho tezi, tedy o tzv. anonymním křesťanství. Pokud je Boží milost součástí lidské přirozenosti, pak může být každý člověk, přinejmenším po Kristu, i nevědomě, křesťanem. Potom spásu můžeme předpokládat i v nekřesťanských náboženstvích, jejichž příslušníci Krista neznají nebo v něho nevěří, ale (podvědomě) ho hledají. Teorii lze zkráceně shrnout do několika podstatných bodů:

- Přirozené poznání Boha je obsaženo v různých náboženstvích, projevuje se zde však Bůh nadpřirozeným způsobem.
- Všichni lidé jsou uzpůsobeni ke vnímání a víře v transcendentní zjevení.
- Spásy mohou všichni dosáhnout jen skrze Krista.

¹⁰³ MTK. *Křesťanství a ostatní náboženství*. Praha: Krystal, 1999. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Úvodní studie k vydání*.

¹⁰⁴ PITMAN, David. *Twentieth Century Christian Responses to Religious Pluralism*. Burlington USA: Ashgate Publishing Company, 2014. s. 107.

¹⁰⁵ V této souvislosti existuje dokonce názor, že se jedná o konec tradičních koncílů a jedná se o koncil expertů.

¹⁰⁶ *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. Předmluva.

¹⁰⁷ Např. *Lexikon für Theologie und Kirche*, dle názoru některých kardinálů bylo v rozporu s naukou církve.

Každého se tedy nějakým způsobem dotýká Boží milost. Je tedy zřejmé, že k anonymním křesťanům můžeme řadit i ateisty, kteří žijí v souladu se svým svědomím. I oni, jako ostatně i další, kteří Boha vědomě hledají, jsou přirozeně „vybaveni“ k transcendenci.

Myšlenku spásy pro ostatní náboženství rozebírá v kapitole „Ježíš Kristus v nekřesťanských náboženstvích“ v díle *Základy křesťanské víry*.¹⁰⁸ Zde hovoří o tom, že existence jiných náboženských směrů by neměla žádný pozitivní smysl, kdyby nebyla součástí Boží vůle, součástí dějinného plánu spásy.¹⁰⁹ Obdobně, co se týká spasitelských postav v mýtech nebo v představách těchto náboženství, lze je považovat za znamení, že člověk jako takový podvědomě očekává a vyhlíží tuto událost (spásy). Autor se zde vědomě vyhýbá teologickému zkoumání, zda tyto „spasitele“ považovat za negativní postavy nebo za určité předzvěsti, směřující ke konečné události spásy. Taková hodnocení by překročila rámeček uvedeného díla a ponechává je tedy ke zkoumání jiným.¹¹⁰ Je patrné, že zde postupuje a vychází čistě z hlediska dogmatické teologie.

Působení přítomnosti Krista se pak děje skrze *jeho Ducha*, zde samozřejmě Ducha svatého, jenž vychází z Otce i Syna. Takže může být nazýván i Duchem Kristovým.¹¹¹

V každém případě je ale nutno správně chápat, že vždy křesťanství připisuje univerzální platnost a zjevení skrze Ježíše Krista jako normativní. Ostatní náboženství obsahují jen dílčí a předběžná zrnka pravdy. Sám Rahner hovoří o tom, že jiná než spása skrze Krista (absolutní spasitel) neexistuje.¹¹² Proto teorie anonymního křesťanství nepopírá definici křesťana, jak byla naznačena v úvodu.¹¹³ Nepokřtěný může být pouze „anonymní křesťan“. Na druhé straně křesťané nejsou vybranou a exkluzivní skupinou. Jsou hmatatelným a viditelným vyjádřením Božího spásného záměru, které se ale jinak může odehrávat i mimo tuto skupinu. Také právě proto jako křesťané mají větší díl zodpovědnosti před Bohem, a to jak vzhledem k vlastní spáse, tak i k těm, kdo nejsou členy církve.

¹⁰⁸ RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. Řím: Křesťanská akademie, 2002.

¹⁰⁹ RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. s. 417 – 418.

¹¹⁰ Tamtéž s. 426.

¹¹¹ Srov.např. Řím 8,9-11. Dále o vazbě Božího Ducha jako Ducha Kristova srov. C.V. Pospíšil, *Jako v nebi, tak i na zemi*, s. 207.

¹¹² RAHNER, Karl. *Schriften zur Theologie*. Band V. Einsiedeln: Benziger, 1962. s. 155.

¹¹³ Viz kap. 1.1.2.

Je vhodné pro úplnost zmínit teorii „anonymních katechumenů“, kterou tomuto řešení oponuje Vladimír Boublík. Zde mimokřesťanská náboženství sama o sobě spásu nezprostředkují, té je možno dosáhnout až při setkání s Kristem v okamžiku smrti.¹¹⁴

2.2. Hans Urs Von Balthasar

V Úvodní studii k dokumentu MTK, Křesťanství a ostatní náboženství, je zařazen jako autor stojící na rozhraní exkluzivismu a inkluzivismu.¹¹⁵ Pitman se o tomto autorovi v souvislosti se spásou jiných náboženství nezmiňuje.

Prací a dílem spíše předkoncilní autor a dá se rozhodně říci, že byl velkým teologickým teoretikem. Přitom je ovšem ve svých názorech velmi lidský. Jako nesporně uznávaný teolog s vysokým stupněm odbornosti, se přímo nezúčastnil koncilu, ale jeho práce rozhodně ovlivnila dokumenty sněmu. V tomto případě mohl být v pozadí jeho odchod z jezuitského řádu.¹¹⁶ Sám se ostatně nepovažoval za „univerzitního teologa“.¹¹⁷

Jako zastánce ekumenismu uznával, že mohou existovat v tomto směru i jiné názory než oficiální. Právě pro svůj veskrze lidský přístup připouštěl a respektoval nárok ostatních na odlišný názor.

V každém případě má odmítavý přístup k pluralismu a v nových, z jeho hlediska progresivních přístupech k teologii vidí určitou odchylku prvotní jistoty prostého chápání evangelia. Křesťanství viděl jako spojení postavy Krista a církve. Na tuto postavu můžeme hledět z různých stran, můžeme vidět různé náhledy, ale je to stále tatáž věc.¹¹⁸

Na rozdíl od Rahnera tedy dává v otázce spásy přednost spíše události kříže, tedy události vzkříšení, před Božím sebesdílením ve formě vtělení.

Spása se pak týká všech. V Novém zákoně se nesporně píše o tom, že Bůh má moc spasit všechny lidi. Chce, aby všichni lidé došli spásy.¹¹⁹ Z pohledu víry v Krista je pak *naděje* v tuto možnost. V tomto směru se ubírá v díle *Síla křesťanské naděje*.¹²⁰

¹¹⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie mimokřesťanských náboženství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství – Křesťanská akademie, 2000.

¹¹⁵ MTK. *Křesťanství a ostatní náboženství*. Praha: Krystal, 1999. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Úvodní studie k vydání*.

¹¹⁶ Životopisná data jsou shrnuta např. v HENRICI, Petr. *Hans Urs von Balthasar. Život a dílo*. vydáno jako dodatek v: *Teológia troch dní*. Trnava: Dobrá kniha, 2009.

¹¹⁷ *Mezinárodní katolická revue Communio*. Rozhovor s Hans Urs von Balthasarem. 1998, roč.2, č.2, s. 180–181.

¹¹⁸ ENDEAN, Philip. *New Blackfriars*. In. Teologické texty, č. 1, 2009, s. 33–38.

¹¹⁹ 1 Tm 2,3–4.

¹²⁰ BALTHASAR, Hans Urs von./SPOUSTA, Jan. *Síla křesťanské naděje*. Olomouc: Velehrad, 1995.

K jemu připisovanému tvrzení, že peklo je prázdné a všichni budou zachráněni, nepřistupuje Balthasar doslovně. Nevíme to jistě. Spíše se opět jedná o naději, že všichni budou vzati na věčnost do nebe. O Kristově „sestupu do pekel“, široce pojednává v díle *Teologie tří dnů*.¹²¹ Na Bílou sobotu Kristus sestoupil do propasti a tak vyjádřil vůli Otce neopustit ani ty největší hříšníky. Spása je univerzální, obsahuje naději pro všechny, i když nelze zcela opustit ani variantu zatracení, ať už se hovoří o pekle jako *stavu* nebo *místě*. Kristus však v každém případě ukázal moc i nad peklem.¹²²

Co se pak týká existence církve, zda je potřebná v plánu Božího díla, odpovídá jednoznačně ano. Je dokonce nepostradatelná, jako mezičlánek Boží lásky a lásky lidstva. Zprostředkovává Boží lásku těm, kteří budují lásku mezi lidmi.¹²³ Nevyhýbá se ani použití sporného pojmu anonymní křesťan, i když jinde takto označenou teorii podrobuje kritice. Je možné připustit, že takto označený člověk je *více křesťanem* než praktikující věřící. Kde hledat dělicí (hraniční) čáru, která ohraničuje církev? Ostatně právě ono stanovení hranic, souvisí se i se stanovením hranice křesťanství jako takového. Z hlediska katolické církve se dnes přistupuje k ostatním církvím z hlediska jejich schopnosti uchování ústředních prvků Kristovy církve.¹²⁴

Nemluví o nadřazenosti křesťanství. Nechce odhalovat postupy nebo možná chybné cesty, kterými se ostatní chtějí dobrat *mysteria bytí*. Obsah, který je v těchto ostatních přístupech pravdivý, se snaží začlenit a integrovat do správného kontextu.¹²⁵ Takový přístup dle názoru autora má výhodu, že nás donutil správně vést vnitrokřesťanský dialog, zajímat se a uznávat obsah jiných směrů křesťanství.

Balthasarův postoj dobře vystihuje Petr Henrici ve své Životopisné studii.¹²⁶ Balthasar viděl svoje poslání v „být Církví podle Jana, která Církev podle Petra předbíhá, ale zároveň jí dává přednost“. Láska a svoboda od překážek „běží vpředu“. Zároveň ale dá přednost hierarchickému úřadu, který běží pomaleji za ním. V tom vidí jednotu poslání církve.

¹²¹ BALTHASAR, Hans Urs von. *Teológia troch dní*. Kap.IV.

¹²² Tamtéž s. 206.

¹²³ BALTHASAR, Hans Urs von. *Cesty k ujasnění*. s. 125.

¹²⁴ Tamtéž s. 134

¹²⁵ Tamtéž s. 32.

¹²⁶ HENRICI, Petr. *Hans Urs von Balthasar. Život a dielo*.

2.3. Hans Küng

Představitel teocentrického pojetí.¹²⁷

Pitman pak hovoří přímo o „klasickém“ směru pluralismu.¹²⁸

Názorově však již za hranicí věrouky katolické církve.

Jinde řazen jako „těžko zařaditelný autor“, který klade více důraz na ortopraxi, která z jeho hlediska je důležitější než ortodoxie. Hodnotíme-li tedy ostatní náboženství, mají hodnotu podle toho, nakolik slouží Božímu království či životu, nebo dokonce přežití lidstva. Jaký vztah potom mají ke zvěstování evangelia skrze Ježíše Krista, už není zcela prioritní. Společná etika se pak stává místem „ekumeny“. Sdílený etický základ je navrhován jako minimum nutné pro přežití lidstva. Upřednostnění mezináboženského dialogu z důvodů etických pak ale může v konečném důsledku, znamenat potlačení diskuze postavené na základě teologických argumentů. Reálně lze tedy vést dialog buď v rovině náboženské, nebo etické. Náboženská rovina v tomto případě je založena na čistě křesťanském základu, nemusí být protistranou akceptována, a proto etické zaměření je schůdnější. Na druhé straně ve většině náboženských směrů lze nalézt určité základní etické hodnoty, které jsou podobné, a na těch by bylo možno stavět.

Že zavrhuje exkluzivismus je jasné. V pozici inkuzivistické vidí nebezpečí zmaření možného dialogu z důvodu posunu křesťanství k určité nadřazenosti nad ostatní. Ovšem do důsledku praktikovaný pluralismus zase tlačí možné strany dialogu k opuštění vlastních pozic, v případě křesťanství k popření a vzdání se základu víry. To je samozřejmě těžko možné. A právě tento ústup až za hranici pravd víry jen z důvodu udržení smířlivosti a možnosti další diskuze, lze oprávněně jeho koncepci vytýkat. Ostatně kdyby všichni popřeli vlastní přesvědčení, nebylo by proč vést dialog.¹²⁹ Dialog je také třeba vést způsobem, který preferuje řešení společenských otázek, nikoliv na základě argumentace teologické. Zde by strany buď musely trvat striktně na svém stanovisku a tedy by se nedaly přesvědčit, nebo by musely ustoupit. Případně připustit, že lze dosáhnout spásy i v jiných tradicích. Pak se ovšem dostáváme k pluralistickému modelu.

¹²⁷ MTK. *Křesťanství a ostatní náboženství*. Praha: Krystal, 1999. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Úvodní studie k vydání*.

¹²⁸ PITMAN, David. *Twentieth Century Christian Responses to Religious Pluralism* s. 158.

¹²⁹ KÜNG, Hans. *Světový étos Projekt*. Zlín: Archa, 1992. s. 98.

K takovým názorům ho dovedlo jeho hledání smyslu existence člověka. Jestliže cílem je dosáhnout spásy, jaký smysl by tedy měla existence nepokřtěných, kdyby jim toto právo na spásu bylo upřeno?¹³⁰

Ať už považujeme Künga s jeho názory na spásu za nezařaditelného, nebo za představitele pluralismu, je faktem, že je považován za kritika stávající katolické církve. V jeho případě tradiční kategorie jako inkluzivismus a pluralismus, nepostihuje přesně pozici, kterou prezentuje. Jinde je mu zase vytýkáno, že nepřekročil onu pomyslnou hranici mezi inkluzivismem a pluralismem.¹³¹ Jeho zaměření na mezináboženský dialog přechází až do polohy náboženské tolerance globálního charakteru. Na základě jeho kritických postojů vůči římským autoritám by se dalo hovořit o liberálně-katolickém teologovi. Alespoň co se týká dřívějšího období jeho činnosti. Nicméně některé jeho výroky, zvláště později, již lze považovat za kontroverzní. Přestože byl jedním z oficiálních teologů II. vatikánského koncilu, po vydání některých jeho kritických článků a knih bylo konstatováno, že se vzdálil od „integrálních pravd katolické víry“. Posvátná kongregace pro nauku víry potom v „Deklaraci o některých hlavních bodech profesora Hanse Künga“ přímo prohlásila, že „ho již nelze více považovat za katolického teologa“. Po tomto prohlášení pak již nemůže dále vyučovat. Sám však se považuje a vždy považoval za katolíka. Ve svém díle prohlašuje „nemám nic proti Římu“.¹³² Proto, aby vysvětlil nebo obhájil svoje postoje, snažil se o setkání s papežem. Chtěl hovořit s Janem Pavlem II., ale setkání se nikdy neuskutečnilo. Jeho nástupce Benedikt XVI. se s ním setkal, obsah jejich hovoru však není známý. Nicméně zřejmě proběhl v přátelské atmosféře. Oba teologové se ostatně znali již dlouhou dobu. Küng také zřejmě nežádal o opětovné povolení vyučovat.¹³³ Volbu papeže Františka uvítal. Jeho řekněme liberálnější přístup je jeho pojetí křesťanství bližší.¹³⁴ Ve svém dopise papeži se domnívá, že obnova církve je možná. Zároveň se vrací ke svému původnímu názoru, který byl jedním z důvodů jeho rozchodu s církví, a to revize učení o neomylnosti papeže. Nástup nového papeže považuje za otevření prostoru pro diskuzi k tomuto tématu.

¹³⁰ KÜNG, Hans. *V co věřím*. Praha: Vyšehrad, 2012. s. 26.

¹³¹ SWIDLER Leonard. *Toward a Universal Theology of Religion*. Příspěvek IV.3. KNITTER P.F. *Hans Küng's Theological Rubicon*.

¹³² KÜNG, Hans. *The church, maintained in truth: a theological meditation*. London: SCM Press, 1980.

¹³³ The Tablet. October 2005, The Tablet Publishing Company.

¹³⁴ Radio Vatikan. Papst antwortet auf Küng-Schreiben. ncr/kna 27.4.2016 cs.

3. Konfrontace jednotlivých názorů

3.1. Jednotlivých autorů mezi sebou

Hans Küng původně s Karlem Rahnerem spolupracoval. Vážil si ho za jeho odvahu jít proti (svého času) omezující a přetrvávající škole teologie, otevírat otázky, které do té doby byly neřešeny a dávat odpovědi, za které byl pak kritizován.¹³⁵ Spolu s Rahnerem působil jako teologický konzultant II. Vatikánského koncilu. Také původně zastával názory víceméně inkluzivistické pozice. Později se posunul ke stanovisku pluralistickému a původní myšlenky Rahnera kritizoval.

Na druhé straně právě teorii o anonymním křesťanství lze vytknout jednu zásadní věc, a to že sama o sobě může být příčinou, která ve svých důsledcích vede k tomu, že křesťané opustí církve. Případně, že nekřesťané si zdůvodní, proč nemusí přijmout Krista jako nutnou podmínku spásy. Takovou výtku pak lze ovšem vztáhnout i na teologii prezentovanou Küngem. Jenže Rahner na rozdíl od Künga neopouští pozici křesťanského teologa, postavení Krista je jedinečné a univerzální. Teorie anonymního křesťanství řeší vztah k vyznavačům jiných směrů, může jim přiznávat určitou úlohu a význam při spáse člověka, plnost a naplnění vztahu s Bohem však nikoliv. Primát katolické církve tedy v jeho pojetí zůstává zachován, možnost spásy vyznavačů jiných náboženství není popírána. Küng vidí rozpor již v samotném pojmu anonymní křesťan.¹³⁶ Nelze hovořit o křesťanství, když nenásledujeme (a neznáme) Krista.

V souvislosti s porovnáním životního přístupu Balthasara a Künga, je zajímavá okolnost, že Balthasar odmítl místo profesora fundamentální teologie na fakultě v Tübingenu. Toto místo pak převzal právě Hans Küng.

Pokud se zabýváme vztahem Balthasara a Rahnera, je naznačen v krátkém polemickém díle „*Kordula aneb vážný případ*“.¹³⁷ Zde vyslýchaný křesťan zaujímá hledisko vycházející z přístupu Rahnera. Komisař potom pozici ateistického přístupu. V kontextu díla se pak obě strany domnívají, že oponenta „přetáhli“ na svojí stranu. Autor tím tedy naznačuje, jak teorie anonymních křesťanů není dobře odlišitelná od pozic názorů zcela nekřesťanských. Je zde i náznak onoho nebezpečí ztráty výlučnosti křesťanství, kdy komisař propouští křesťana, protože není nebezpečný – „sami jste se zlikvidovali“.¹³⁸ Balthasar, kladoucí tradičně důraz na událost vzkříšení,

¹³⁵ KÜNG, Hans. *Vybojovaná svoboda*. Praha: Bergman, 2011.

¹³⁶ KÜNG, Hans. *Být křesťanem*. Brno: CDK, 2000. s.43.

¹³⁷ BALTHASAR, Hans Urs von. *Kordula anebo vážný případ*. Řím: Křesťanská akademie, 1987

¹³⁸ Srov. tamtéž s. 81.

zřejmě postrádá v tomto případě ze strany společenství církve větší nasazení při hlásání evangelia. Nebo spíše více připomínat, že středem a výchozím bodem je Kristus, a v jeho případě zdůraznit, že se jedná o zcela nové, kvalitativně zcela odlišné zjevení. Křesťanské zjevení je úplné a nestaví na tom, že ostatní náboženské směry by k němu něco přidávaly.¹³⁹ To však neznamená, že by si Balthasar svého kolegy nevážil. Zpočátku spolupracovali na rukopisu teologické dogmatiky. Později se ale názorově rozešli. Obdobně Rahner, se ve svých pracích na svého současníka často odkazuje.

3.2. Ve vztahu k současnému učení magisteria

Zamýšlíme-li se nad současným stavem teologie ve vztahu k výše uvedeným autorům, můžeme konstatovat, že shrnutí všech případných námitek nalezneme právě v Deklaraci Dominus Iesus.¹⁴⁰

Právě teorii o anonymních křesťanech¹⁴¹ kritizuje, nebo ukazuje na její slabiny, např. emeritní papež Benedikt XVI. Pokud by spása nebyla již podmíněna vírou, pak víra ztrácí smysl. Proč by byla nutná křesťanská víra a morálka, když lidé mohou být spaseni jinak? Pluralistická myšlenka rovnosti všech náboženství je pak přijatelná ještě méně.¹⁴² To však již Rahner netvrdí, přestože lze jiným směrům přiznat určitý smysl, jistý obsah a míru Božího sdělení, naplnění je pouze v křesťanství. Zde je spása nabízena v míře absolutní.

To ovšem neznamená, že spasení je odepřeno všem, kdo neuvěřili v Krista. Jak vyplývá z již v této práci výše uváděných dokumentů, dnešní oficiální stanovisko je takové, že spása osob stojící mimo křesťanskou církev je možná. Z teologického hlediska jednoznačně ano. Otázka dnes spíše stojí takto: je pak církev nutná ke spáse? Jakou roli hraje v Božím záměru?

Spásu, kterou člověku přináší Ježíš Kristus, nemusí všichni znát. Stačí, když žijí podle svého svědomí a mohou dosáhnout spásy. Ovšem role Spasitele je nezastupitelná. Pro ostatní je v tomto směru zprostředkovatelem. Pak z toho vyplývá, že i církev jako taková hraje svou nutnou roli v tomto zprostředkování. Je totiž sama Tělem Kristovým,

¹³⁹ DI 6.

¹⁴⁰ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Deklarace Dominus Iesus*. Praha: Sekretariát české biskupské konference, 2000.

¹⁴¹ Pojem „anonymní křesťan“ označil jako sporný, ještě jako prefekt kongregace pro víru. Viz. RATZINGER, Joseph. *Mimo církev není spása?* In. Teologické texty, Samizdat č. 10, 1985, s.9.

¹⁴² LifeSiteNews.com, *Pope Emeritus Benedict breaks silence: speaks of 'deep crisis' facing Church post-Vatican II* ; 16.3. 2016.

nedílnou součástí Božího království na zemi. Nekřesťané se pak tedy mohou podílet na tomto Těle Kristově, i když nejsou přímo jeho součástí.

Obdobně je vytýkáno (v souvislosti s kritikou výsledků koncilu),¹⁴³ že Küng, Rahner a Balthasar, hovoří o pekle jen jako o schématu, případně pokud jeho existenci připouští, tak s tím, že peklo je prázdné. Jak však již bylo výše naznačeno v kapitole 2.2, i Balthasar, který se koncilu přímo neúčastnil,¹⁴⁴ eventualitu pekla připouští. Jiná otázka je, jak velké je Boží milosrdenství, které spásu – a tedy záchranu před zatracením zajistí.

Je nesporné, že mezináboženský dialog je možný. Nepochybně i žádoucí. Nelze však potlačovat diskuzi na základě teologických argumentů ve prospěch dialogu na etické úrovni, tak jak to předpokládá Hans Küng. Určování do jaké míry je jakékoliv náboženství pravdivé, pak odložíme až do doby, kdy se vyřeší problémy společenského charakteru. Küng tedy popírá klasický inkluzivismus, exkluzivismus, ale v konečném důsledku i pluralismus. Zdá se však, že autor pokládá více otázek než odpovědí a konkrétních řešení.¹⁴⁵

Teologa Hanse Urs Von Balthasara, jak již dříve bylo uvedeno v kap. 2.2, můžeme opravdu považovat za představitele názorů stojících na hranici mezi exkluzivismem a inkluzivismem. Ježíšovo dílo považuje jednoznačně za základ předpokladu možnosti spásy. Důraz ale také klade právě na Boží milosrdenství a to ho právě posouvá k oné pomyslné hranici.

Rahnerův přístup je pak celkem zřejmý, opřeme-li se o teorii anonymního křesťanství, kdy možnost spásy je dána všem, je v přirozenosti člověka. Role Spasitele je však nezastupitelná. Ztotožňuje se nakonec i s dokumenty koncilu, kde byl oficiálním poradcem.

¹⁴³ AS III/1 s. 384–385.

¹⁴⁴ Neměl funkci oficiálního poradce.

¹⁴⁵ SCHNEIDER, Jiří. *Křesťanská revue*. „Rodí se globální etika?“. 2000, roč. 67, č. 4. s. 109–111.

Závěr

V předchozích částech jsme tedy shrnuli jednotlivé aspekty týkající se problematiky spásy, kdo je nebo případně není křesťanem, jak se uvedená otázka objevovala v různých historických obdobích a u jednotlivých autorů.

Současná pozice Katolické církve v otázce spásy je naznačena v dokumentech Druhého vatikánského koncilu, dokumentech Mezinárodní teologické komise a dalších. Spása nekřesťanů je možná, je však vázána na jedinečné Kristovo prostřednictví. V tomto případě, tedy příslušníků jiných než křesťanských náboženství, tedy není důležité, zda příslušný člověk je pokřtěn. Ježíšovo spasitelské dílo se obrací na všechny lidi, přesahuje a předchází v tomto směru i přijetí křesťanské víry.¹⁴⁶

Z hlediska současné teologie se tedy jedná o klasifikaci označovanou jako *christocentrismus* (inkluzivismus).¹⁴⁷ Ostatní směry, jsou buď již z hlediska současné pozice magisteria, překonané (exkluzivismus), nebo již za hranicemi, které je možno připustit (pluralismus).

Současnou pozici magisteria vystihují teologická díla H. Balthasara, obdobně i Rahnerovo dílo a současné názory z jejich děl vychází a staví na nich. Z různých důvodů lze však považovat současná díla H. Künga, kterého lze označit za autora názorů směru pluralistického, za již překračující možné hranice oficiálních pozic současné Katolické církve.

Jestliže v úvodu jsme konstatovali, že pro každého křesťana je zamýšlení nad otázkou spásy příslušníků i jiných nekřesťanských náboženství základem k vyhodnocení a případnému přehodnocení svých názorů, výsledkem takového konání, by pak mělo být, v optimálním případě, potlačení jakýchkoliv předsudků. Odstranění možného pohrdání nebo vědomí nějaké nadřazenosti. To vše přispívá pouze ke stavění hradeb mezi lidmi, k neporozumění a vzájemnému odcizení. Podobnou překážkou může být fundamentalismus, a to na obou stranách dialogu.¹⁴⁸ K dialogu musíme být otevřeni, nelze uzavřít křesťanství do uzavřené sekty vyvolených, kteří si jsou vědomi své vlastní výjimečnosti, a s pohrdáním shlíží na ostatní. Takový postoj by odporoval všemu, co hlásá Ježíš. Na druhé straně, nelze opouštět základní pravdy víry. V těchto zásadních věcech nelze ustoupit jen za cenu, aby dialog pokračoval.¹⁴⁹

¹⁴⁶ KN 34

¹⁴⁷ KN I.2, 9–12.

¹⁴⁸ EG 250.

¹⁴⁹ KN 101

A tak normou přístupu ke spáse je pro katolíka jeho život v církvi. Pro ty, kteří nechápou její účel, nebo se k nim nedostala ona zvěst, je určeno Ježíšovo milosrdenství.

Bůh je ovšem zároveň kromě lásky i spravedlnost. Zde je ovšem nutno mít na paměti, že se nejedná o spravedlnost v lidském slova smyslu. Kdyby byla jen láska, spasení by byli všichni, spravedlnost může vážit i naše činy.

Konečné rozhodnutí je ale na Bohu samém. Nevíme, kdo bude spasen. Definitivní rozhodnutí, kdo bude „nekřesťan“, se dozvíme až při posledním soudu. Možná mnoho „pohanů“ neznajících Krista, vstoupí do Království. Možná někteří lidé, označující se za křesťany, budou zavrženi. Nestačí se křesťanem pojmenovat, musíme se jím chtít stát.

Seznam použitých zkratek

AG	Dekret II. vat. koncilu o misijní činnosti církve <i>Ad gentes</i>
AS	Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Eocumenici Vaticani II
DV	<i>Dei Verbum</i>
DH	<i>Dignitatis humanae</i>
DI	<i>Dominus Iesus</i>
EG	<i>Evangelii gaudium – apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě</i>
EN	PAVEL VI. <i>Evangelii nuntiandi. Apoštolská exhortace Pavla VI.</i>
KKC	Katechismus katolické církve
KN	<i>Křesťanství a ostatní náboženství: dokument Mezinárodní teologické komise z roku 1996</i>
LG	<i>Lumen gentium</i>
MTK	Mezinárodní teologická komise
NAe	Deklarace II. vat. koncilu o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím <i>Nostra aetate</i>
PP	PAVEL VI. <i>Populorum progressio. Encyklika Pavla VI o rozvoji národů</i>
RM	JAN PAVEL II. <i>Redemptoris Missio. Encyklika o stálé platnosti misijního poslání</i>
S. Th.	AKVINSKÝ, Tomáš. <i>Summa theologiae</i>

Seznam literatury

Autorské prameny:

AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (II)*. Praha: Karolinum, 2007.

AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha: Kalich, 2012.

AKVINSKÝ, Tomáš. *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského*. Olomouc: Edice Krystal, 1938. Spisy sv. Tomáše Akvinského. Theologická summa.

AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa proti pohanům. Kniha I. Pracovní vyd. Přel. J. T. Bahounek. 1. Vyd.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

BALTHASAR, Hans Urs von. *Kordula anebo vážný případ*. Řím: Křesťanská akademie, 1987.

BALTHASAR, Hans Urs von. *Cesty k ujasnění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury – Křesťanská akademie, 1998.

BALTHASAR, Hans Urs von./SPOUSTA Jan. *Síla křesťanské naděje*. Olomouc: Velehrad, 1995.

BALTHASAR, Hans Urs von. *Teológia troch dní*. Trnava: Dobrá kniha. 2009.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie mimokřesťanských náboženství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství – Křesťanská akademie, 2000.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin spásy*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

ČERVENKOVÁ, Denisa. *Katolický pohled na náboženskou pluralitu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016.

KARFÍKOVÁ, Lenka. *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: Oikoymenh, 2006.

KÜNG, Hans. *Být křesťanem*. Brno: CDK, 2000.

KÜNG, Hans. *Co je církev?* Brno: Cesta, 2000.

KÜNG, Hans. *Krédo. Apoštolské vyznání víry dnes?* Praha: Vyšehrad, 2007.

KÜNG, Hans. *V co věřím*. Praha: Vyšehrad, 2012.

KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. Praha: Vyšehrad, 2005.

KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.

- KÜNG, Hans. *Světový étos Projekt*. Zlín: Archa, 1992.
- KÜNG, Hans. *The church, maintained in truth: a theological meditation*. London: SCM Press, 1980.
- KÜNG, Hans. *Vybojovaná svoboda*. Praha: Bergman, 2011.
- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- NEUFELD, Karl Heinz. *Hugo a Karl Rahnerové*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2004.
- PETERSON, Paul Silas. *The Early Hans Urs von Balthasar*. Berlin: De Gruyter, 2015.
- PITMAN, David. *Twentieth Century Christian Responses to Religious Pluralism*. Burlington USA: Ashgate Publishing Company, 2014
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. Řím: Křesťanská akademie, 2002.
- RAHNER, Karl. *Dynamický prvek v církvi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2007.
- RAHNER, Karl/HÖFER, Josef/BUCHBERGER, Michal. *Lexikon für Theologie und Kirche*. Freiburg: Herder, 1959.
- RAHNER, Karl. *Schriften zur Theologie*. Band V, Neuere Schriften. Einsiedeln: Benziger, 1962.
- Sv. JUSTIN. *Dialog s Trifonem*. V překladu: SUŠIL, František. "Rozmluva sv. Justina s Tryfonem." in *Spisy Apoštolských otců*, editor Sušil, F., Praha: Kněhtiskárna Cyrillo-Methodějské, 1874, zdroj www.fatym.com
- SWIDLER Leonard. *Toward a Universal Theology of Religion*. New York: Orbis Books, 1987, elektronická verze archivu www.temple.edu

Dokumenty:

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017 a některé další texty Papežské biblické komise a Kongregace pro nauku víry. Redaktoři: Ctirad Václav Pospíšil, Eduard Krumpolc. Univerzita Palackého v Olomouci, 2017.

Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny. Praha: Krystal OP, 2015.

FRANTIŠEK. *Evangelii gaudium – apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě.* Praha: Paulínky, 2014.

JAN PAVEL II. *Redemptoris Missio.* Encyklika ze dne 7.12.1990. Praha: Zvon, 1994.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Deklarace Dominus Iesus, o jedinečnosti a spásonosné univerzalitě Ježíše Krista a církve.* Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2000.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Křesťanství a ostatní náboženství: dokument Mezinárodní teologické komise z roku 1996.* Praha: Krystal, 1999.

PAVEL VI. *Evangelii nuntiandi. Apoštolská exhortace Pavla VI. Hlásání Evangelia z 8.prosince 1975.* Praha: Zvon, 1990.

PAVEL VI. *Populorum progressio. Encyklika Pavla VI o rozvoji národů z 26. 3. 1967.* Praha: Zvon, 1996.

Ostatní literatura:

Slovníky:

BEINERT, Wolfgang. (Editor). *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.

DE FIORES, Stefano. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

LÉON-DUFOUR, Xavier.(Editor). *Slovník biblické teologie*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2003.

RAHNER, Karl. – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009.

Periodika:

Katolický týdeník. Perspektivy. Praha: Zvon.

Křesťanská revue. Praha: OIKUMENE - Akademická YMCA ve vydavatelství Eman Benešov.

Mezinárodní katolická revue Communio. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Studia Theologica. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci – Cyrilometodějská teologická fakulta.

Teologické texty, časopis pro teoretické a praktické otázky teologie. Samizdatová čísla 1978 – 1989.

Theologica; Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Internetové zdroje:

Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Eocumenici Vaticani II. internetový archiv

<https://archive.org/stream/ASI.3/AsI.3#page/n1/mode/2up>

Institut für Ökumenische und Interreligiöse Forschung – Tübingen

<http://www.oekumene-institut.uni-tuebingen.de/>

Temple University Philadelphia

<http://astro.temple.edu>

Teologické texty, časopis pro teoretické a praktické otázky teologie

<http://teologicketexty.cz>

Katolický týdeník s.r.o.

<http://www.katyd.cz>

Mezinárodní katolická revue Communio

<http://www.mkrcommunio.cz>

FATYM Vranov nad Dyjí

<http://www.fatym.com>

Lumen de Lumine

<http://www.lumendelumine.cz>

The Tablet - Catholic weekly journal

<http://www.thetablet.co.uk>

Vatican Internet Sites

<http://www.vatican.va>

LifeSiteNews Daily News reports

<https://www.lifesitenews.com>

Amazon - Books

<http://www.amazon.com/books-used-books-textbooks/>

Česká sekce Vatikánského rozhlasu

<http://www.radiovaticana.cz/>

GETSEMANY, křesťanský měsíčník

<http://www.getsemany.cz>

Wikipedia – Otevřená encyklopedie

<https://cs.wikipedia.org>

The Internet Archive

<https://archive.org>

Magazín Christnet

<http://www.christnet.cz>

THE LATIN LIBRARY

<http://www.thelatinlibrary.com>

